

FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASI- ISTIQBOLNING YANGI BOSQICHI

Shuxrat Ummataliyevich Yakubov

Toshkent davlat transport universiteti professori

Farangiz Sayfiddin qizi Yo'ldosheva

Toshkent davlat transport universiteti, Yurisprudensiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro huquqiy-ijtimoiy hamkorligi, ular o'rtasidagi munosabatlarning yangi konstitutsiyamizda aks etgan normalari, shuningdek yurtimizda bu ikki institutning rivojlanishi yo'lida qabul qilinayotgan yangi normalar, qonunlar va qonunosti hujjatlar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, davlat va fuqarolik jamiyati shakllanishining tarixiy ildizlari, ular paydo bo'lishida muhim rol o'ynagan omillar va tizimlar bayon etiladi. Siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining davlat ijtimoiy va siyosiy hayotida tutgan o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: konstitutsiya, davlat, jamiyat, norma, siyosiy partiya, ommaviy axborot vositalari, nodavlat notijorat tashkilotlar, fuqaro.

Аннотация. В данной статье рассматривается правовое и социальное сотрудничество государства и гражданского общества, нормы взаимоотношений между ними, отраженные в нашей новой конституции, а также новые нормы, законы и подзаконные акты, принятые в нашей стране для развития этих двух институтов. Также описываются исторические корни формирования государства и гражданского общества, факторы и системы, сыгравшие важную роль в их возникновении. Анализируется роль политических партий, средств массовой информации, органов гражданского самоуправления

и неправительственных некоммерческих организаций в социально-политической жизни государства.

Ключевые слова: конституция, государство, общество, норма, политическая партия, средства массовой информации, неправительственные некоммерческие организации, граждане.

Abstract. This article discusses the legal and social cooperation of the state and civil society, the norms of relations between them reflected in our new constitution, as well as new norms, laws and by-laws adopted in our country for the development of these two institutions. It also describes the historical roots of the formation of the state and civil society, the factors and systems that played an important role in their emergence. The role of political parties, mass media, citizens' self-government bodies and non-governmental non-profit organizations in the social and political life of the state is analyzed.

Keywords: constitution, state, society, norm, political party, mass media, non-governmental non-profit organizations, citizen.

Davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy huquqiy tafakkur va siyosiy-amaliy tajribada markaziy masalalardan biri sanaladi. Bu munosabatlar nafaqat boshqaruvning samaradorligi yoki ijtimoiy barqarorlik darajasi, balki shaxs erkinligi, huquqlar kafolati, qonun ustuvorligi, jamoatchilik nazorati, ijtimoiy ishonch va legitimlik kabi fundamental kategoriyalar bilan bevosita bog'liq. Shu sababli "davlat" va "fuqarolik jamiyati" tushunchalarining kelib chiqishi, ularning tarixiy shakllanish bosqichlari hamda nazariy talqinlari masalasini tahlil qilish keyingi bo'limlarda davlat va jamiyat hamkorligining huquqiy asoslarini to'g'ri tushunish uchun zarur metodologik poydevor vazifasini bajaradi. Barcha davrlarda jamiyat rivojlangani sari davlat yangidan yangi qonunlar va munosib huquqiy normalar belgilashga harakat qilib kelgan. Jumladan, yurtimiz O'zbekistonda ham aynan davlat va fuqarolik jamiyati institutlari huquqiy hamkorligini yanada kuchaytirish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi tahrirda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, shuningdek, 2021-yil 4-mart kuni

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6181 son farmoni qabul qilingan. Unga ko‘ra “2021-2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, shuningdek ushbu konsepsiya orqali nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash, davlat organlari va ular o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish, ta’sirchan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, ushbu sohani tartibga soluvchi huquqiy bazani takomillashtirish maqsadlarini o‘z ichiga oladi. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, oxirgi to‘rt yilda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining 1 270 dan ortiq loyihalarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida Davlat budjetidan 117 milliard so‘m miqdordagi mablag‘lar ajratildi.

Amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqiy kafolatlarini ta’minlaydigan, zamonaviy demokratik talablarga va xalqaro standartlarga javob beradigan normativ-huquqiy baza yanada takomillashtirildi. Buning natijasida 20 ga yaqin qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlari va Hukumatning qarorlari qabul qilindi.

Nodavlat notijorat tashkilotlari manfaatlarini ifoda etish, davlat bilan ular o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajarishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi tashkil qilindi, shuningdek, aholi bilan ochiq muloqot olib borishning yangi samarali vositalarini joriy etish maqsadida davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Mamlakatimizda erkin fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish, inson huquqlarini, qonuniy manfaatlarini, demokratik qadriyatlarni himoya qilish, aholining siyosiy madaniyati va huquqiy ongini oshirishga munosib hissa qo‘shgan nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarini rag‘batlantirish maqsadida “Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qo‘shgan hissasi uchun” ko‘krak nishoni ta’sis etildi hamda sohaning 126 nafar faollari ushbu yuksak mukofot bilan taqdirlandi.

Ko‘rilayotgan choralar natijasida so‘nggi to‘rt yilda fuqarolik jamiyatining eng asosiy instituti hisoblanadigan nodavlat notijorat tashkilotlari soni 20,7 foizga

oshdi, shu jumladan 187 ta yirik respublika nodavlat notijorat tashkilotlari o'z faoliyatini boshladi¹.

Nodavlat notijorat tashkilotlarining jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini yanada mustahkamlash, ularning manfaatlarini tizimli ravishda ifoda etish hamda davlat organlari bilan o'zaro samarali hamkorligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Jamoatchilik palatasi tashkil etildi. Mazkur tuzilma nodavlat sektor vakillari va davlat idoralari o'rtasida muloqot va hamkorlikni yo'lga qo'yadigan muhim institut sifatida faoliyat yuritmoqda. Jamoatchilik palatasi fuqarolik jamiyati institutlarining tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ularning taklif va tavsiyalarini davlat siyosatiga integratsiya qilish, dolzarb ijtimoiy masalalarni keng jamoatchilik ishtirokida muhokama qilish imkonini bermoqda. Shu orqali davlat va jamiyat o'rtasidagi ochiq, shaffof va konstruktiv aloqalar mustahkamlanmoqda.

Aholi bilan bevosita va ochiq muloqotni kuchaytirish, davlat organlari faoliyatining shaffofligini oshirish hamda fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonlaridagi ishtirokini kengaytirish maqsadida davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari tashkil etildi va ularning faoliyati yo'lga qo'yildi. Ushbu kengashlar turli sohalarda jamoatchilik fikrini o'rganish, taklif va mulohazalarni umumlashtirish, mavjud muammolarni hal etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qilmoqda. Natijada davlat organlari bilan aholi o'rtasidagi ishonch mustahkamlanib, ijtimoiy hamkorlikning yangi, samarali mexanizmlari shakllanmoqda. Bu esa demokratik boshqaruv tamoyillarini hayotga tatbiq etishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda erkin va faol fuqarolik jamiyatini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, qonuniy manfaatlarini ta'minlash, shuningdek, demokratik qadriyatlarni keng targ'ib etish borasida nodavlat notijorat tashkilotlari muhim o'rin tutmoqda. Ular aholining siyosiy faolligini oshirish, huquqiy madaniyat va huquqiy ongni yuksaltirish, jamiyatda ochiqlik va mas'uliyat tamoyillarini qaror

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 04.03.2021 yildagi PF--6181-son. 2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida

toptirishga salmoqli hissa qo'shib kelmoqda. Aynan shu ezgu maqsadlar yo'lida fidokorona mehnat qilayotgan, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga munosib ulush qo'shgan nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarini rag'batlantirish maqsadida "Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qo'shgan hissasi uchun" ko'krak nishoni ta'sis etildi.

Mazkur mukofot fuqarolik jamiyatini mustahkamlash, ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish va jamiyat manfaatlari yo'lida samarali faoliyat olib borayotgan faollar mehnatini e'tirof etishning muhim ifodasidir. Ushbu yuksak e'tirofga sazovor bo'lgan 126 nafar soha vakili o'zining tashabbuskorligi, fidoyiligi va jamiyat ravnaqiga qo'shgan hissasi bilan alohida ajralib turadi. Ularning faoliyati davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, inson manfaatlarini ta'minlash va demokratik islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Konsepsiyaning asosiy ustuvor yo'nalishlari sifatida quyidagi vazifalar belgilanishi nazarda tutgan: Birinchidan, fuqarolik jamiyatini izchil va barqaror rivojlantirishga xizmat qiladigan normativ-huquqiy bazani yanada mustahkamlash va takomillashtirish muhim vazifa etib belgilanadi. Amaldagi qonunchilikni zamon talablari asosida qayta ko'rib chiqish, yangi tashabbuslarni huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini tartibga soluvchi mexanizmlarni soddalashtirish ushbu yo'nalishning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Ikkinchidan, fuqarolik jamiyati institutlariga tizimli yordam ko'rsatish va ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada samarali qilish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda moliyaviy, tashkiliy va axborot jihatdan ko'mak berish, grantlar va ijtimoiy buyurtmalar tizimini rivojlantirish, ularning tashabbus va loyihalarini rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Uchinchidan, davlat va jamiyat boshqaruvi jarayonlarida fuqarolik jamiyati institutlarining faol va mazmunli ishtirokini ta'minlash uchun zarur tashkiliy-huquqiy hamda institutsional shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Qarorlar qabul qilish jarayoniga jamoatchilikni keng jalb etish, ochiq muloqot platformalarini

rivojlantirish va maslahatlashuv mexanizmlarini kengaytirish orqali fuqarolarning boshqaruvdagi o'rnini mustahkamlanadi.

To'rtinchidan, davlat tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy ahamiyatga molik dastur va loyihalarda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirokini yanada kengaytirish ustuvor yo'nalishlardan biri etib belgilanadi. Ijtimoiy sheriklik tamoyillari asosida hamkorlikni rivojlantirish, dolzarb muammolarni hal etishda nodavlat sektor salohiyatidan samarali foydalanish ko'zda tutiladi.

Beshinchidan, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash, ularning jamoatchilik oldidagi hisobdorligini kuchaytirish muhim vazifa sifatida belgilanadi. Axborotdan erkin foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, ochiq hisobot berish amaliyotini joriy etish hamda jamoatchilik nazorati mexanizmlarini rivojlantirish orqali ushbu sohada ishonch va samaradorlikni oshirishga erishiladi.²

Shu bilan birga, Harakatlar strategiyasida belgilab berilgan jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirishda nafaqat davlat va ho'jalik boshqaruvi organlari shuningdek, "davlat + fuqarolik institutlari + tadbirkorlik sub'ektlari" tamoyili asosida uning bevosita tashabbusi bilan qator ijtimoiy ahamiyatli loyihalar ishlab chiqilib, amalga tadbqiq etilayotir. Buning amaliy ifodasini "Iste'molchilar uyi" va "Iste'molchi kutubxonasi" loyihasi doirasida hududlarda iste'molchi kutubxonasi va iste'molchilar uyi qurib foydalanishga topshirilayotgani misolida ko'rish mumkin³.

2021–2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasining amalga oshirilishi ijobiy natijalarni bergan bo'lsa-da, bir qator tizimli muammolar va cheklovlar saqlanib qolganligi natijada maqsadli ko'rsatkichlarga to'liq erishilmagan. Ushbu muammolar Konsepsiyaning samaradorligini pasaytirgan va fuqarolik jamiyatining chinakam mustaqilligi hamda institutsional rivojlanishiga to'sqinlik qilgan.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 04.03.2021 yildagi PF--6181-son. 2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida

³ <https://parliament.gov.uz/uz/events/other/35634/>

Birinchi navbatda, moliyaviy mustaqillikning past darajasi eng jiddiy to'siq sifatida qayd etiladi. Konsepsiyada belgilanganidek, davlat tomonidan subsidiyalar, grantlar va ijtimoiy buyurtmalar hajmi 2021-yilda kamida 1,2 baravarga, 2025-yilda esa 1,8 baravarga oshirilishi rejalashtirilgan edi. Amalda, oxirgi yillarda bu ko'rsatkich sezilarli o'sgan bo'lsa-da (masalan, 2017–2023-yillarda davlat byudjetidan NNTlarga 513,8 milliard so'm ajratilgan, shundan 2023-yilda 226,4 milliard so'm), moliyalashtirishning asosiy qismi davlat manbalariga bog'liq bo'lib qolmoqda. Natijada, NNTlarning ko'pchiligi xalqaro grantlar va xususiy donorlarga qaraganda davlat subsidiyalariga qattiq tayangan holda faoliyat yuritmoqda. Bu holat ularning siyosiy va huquqiy masalalardagi tanqidiy faolligini cheklab, chinakam mustaqil jamoatchilik nazoratini zaiflashtirgan (masalan, ekspert tahlillarda NNTlarning moliyaviy mustaqilligi indeksi hali ham past darajada qolayotgani ta'kidlanadi).

Ikkinchidan, NNTlar sonining o'sishi va ularning faolligi o'rtasidagi nomutanosiblik kuzatilmoqda. Konsepsiya qabul qilingan paytda (2021-yil boshida) O'zbekistonda taxminan 9 000–9 700 ga yaqin NNT ro'yxatdan o'tgan bo'lsa, 2025-yilga kelib bu ko'rsatkich 12 497 taga yetgan (Adliya vazirligi NNT portalida ma'lumotlari, 2025-yil holatiga ko'ra). Biroq, bu o'sish asosan ijtimoiy va madaniy yo'nalishdagi tashkilotlar hisobiga bo'lib, huquq himoyasi va siyosiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi NNTlar soni sekin o'sgan. Masalan, 2021–2025-yillarda NNTlar tomonidan yuqori turuvchi organlarga qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha kiritilgan takliflar soni maqsadli 5 000 taga yetmagan, chunki byurokratik to'siqlar va ro'yxatdan o'tkazish jarayonidagi kechikishlar (ayniqsa, sezgir mavzulardagi tashkilotlar uchun) saqlanib qolgan.

Uchinchidan, ochiqlik va shaffoflik mexanizmlari yetarli samarali emas. Konsepsiyada joriy etilgan "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining ochiqlik indeksi" va reyting tizimi amalda shakliy xarakterga ega bo'lib qolgan. Ko'plab NNTlarning hisobotlari real monitoring va jamoatchilik bahosidan o'tmaydi, natijada davlat bilan sheriklik asosan ijtimoiy loyihalar (masalan, 1 270 dan ortiq loyiha

qo'llab-quvvatlangan) doirasida cheklanib qolmoqda, ammo tanqidiy faoliyatlar (inson huquqlari monitoringi, korrupsiyaga qarshi kurash) cheklangan.

To'rtinchidan, hududiy va institutsional nomutanosiblik mavjud. Viloyat va tuman darajasidagi NNTlarning salohiyati past bo'lib, malakali kadrlar va texnik resurslar yetishmasligi kuzatilmoqda. Masalan, Konsepsiyada 2025-yilga qadar 750 nafar NNT rahbarini Davlat boshqaruvi akademiyasida malaka oshirish rejalashtirilgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich to'liq bajarilmagan va resurslar asosan markaziy tashkilotlarga yo'naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, Konsepsiya davlat qo'llab-quvvatlashini kuchaytirish orqali NNTlar soni va loyihalar hajmini oshirgan bo'lsa-da (masalan, 2025-yilga kelib NNTlar soni 12 000 dan oshgan), moliyaviy mustaqillik, byurokratik to'siqlar va ochiqlik masalalaridagi cheklovlar tufayli fuqarolik jamiyatining tanqidiy va mustaqil roli to'liq rivojlanmagan. Bu muammolarni bartaraf etish "O'zbekiston — 2030" strategiyasi va yangi konsepsiyada ustuvor yo'nalish bo'lishi lozim, aks holda fuqarolik jamiyati faqat "davlat sherigi" darajasida qolib ketishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. U.E.Fozilov. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning nazariy huquqiy asoslari. O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016.
2. 2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi.
3. Akmal SAIDOV. Maqola. Fuqarolik jamiyati institutlari — taraqqiyotning muhim omili.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 04.03.2021 yildagi PF-6181-son.